

Marija MIHALIČEK*

VENECIJANSKA KARTOGRAFIJA XVII I XVIII VIJEKA
IZ OSTAVŠTINE PORODICE VISKOVIĆ
(*prilog poznavanju kartografskih prikaza crnogorske obale*)

ABSTRACT: *The main topic of this paper is the cartographic material from the legacy of Visković family from Perast. Three copies from the 17th and the 18th century, printed in Venice, the most important cartographic centre of the time, possess all the characteristics and values of supreme craftsmanship. Two Coronelli's atlases and a rare map of Boka Kotorska Bayenrich modest antique cartographic heritage preserved in Montenegro. This material concurrently contributes to the knowledge of the perception of the geographic area of the Montenegrin coast and of the historic circumstances during the 17th and the 18th century.*

KEY WORDS: *Venetian cartography, G. M. Coronelli, Antonio Zambela, Boka Kotorska, Perast, views of coastal towns, legacy of Visković family from Perast*

Izuzetno bogata kartografska građa, od manuskriptnih pomorskih karata srednjeg vijeka, preko štampanih portolana, izolara, topografskih, regionalnih karata, kartografisanih veduta gradova, planova njihovih fortifikacija, koje su izradili italijanskih, holandski i francuski kartografi, svjedoče o važnosti crnogorskog obalnog prostora u istorijskim, pomorskim, trgovačkim vezama Jadrana i cijelog Mediterana.¹ Interesovanje starih kartogra-

* Autorka je muzejska savjetnica u OJU Muzeji – Kotor.

¹ Kartografski prikazi crnogorske obale od najstarijih vremena su razmatrani kao dio istočne jadranske obale.

Ž. Muljačić, Naša obala u najstarijim talijanskim portulanima, *Pomorski zbornik*, knj. 9. Rijeka, 1971.

M. Marković, *O najstarijim geografskim i pomorskim kartama Jadranskog mora*, *Pomorski zbornik*, knj. 12. Rijeka, 1974.

fa sve do XVIII v. je usmjereno daleko više ka prikazivanju obalnog pojasa i primorskih gradova nego na unutrašnjost, što se odnosi i na područje Crne Gore. Obimna i raznovrsna stara kartografija je jedna od značajnih potvrda uloge koju je današnji prostor crnogorske obale imao u prošlosti kao dio Mediterana, njegovih važnih pomorskih i trgovačkih puteva i ishodišta njegove kulture i civilizacije.

Kartografska građa, posebno ona koja potiče iz vremena prije XIX vijeka, u arhivskim, muzejskim i bibliotečkim ustanovama Crne Gore zastupljena je malim brojem primjeraka, što je u potpunom nesrazmjeru sa postojećom kartografijom koja je sadržajno vezana za teritoriju Crne Gore, posebno njen primorski dio.

Za poznavanje kartografskih prikaza teritorije Crne Gore od značaja su reprodukcije starih karata i izgleda gradova koje se čuvaju u poznatim evropskim institucijama: arhivima, bibliotekama i muzejima, publikovane u *Istorijsko-geografskom atlasu Crne Gore XVI–XIX vijeka*, autora Jevta Milovića, Nikšić, 1990. Doprinos poznavanju kartografske građe crnogorske obale u XVII i XVIII vijeku donijeli su svojim priložima: I. Sindik,² P. Šerović,³ M. Milošević,⁴ Đ. Radivović,⁵ I. Lalošević,⁶ M. Pavić⁷

Doprinos poznavanju kartografskog prikazivanja Crnogorskog primorja dale su dvije izložbe organizovane u Istorijskom arhivu u Kotoru, iz vrijedne kartografske zbirke, kolekcionara Đorđa Radivovića.⁸ i izložba „*Stara kartografija XVII-XIX v. iz Muzeja grada Perasta*“⁹

U Boki Kotorskoj je sačuvana kartografija, najvećim dijelom pomorske sadržine, tako u Pomorskom muzeju u Kotoru i Muzeju grada Perasta postoji veliki broj pojedinačnih navigacionih karata i portolana iz XVIII i XIX vijeka, engleskih i holandskih i najbrojnijih - - francuskih izdanja. Zastupljenost pomorske kartografije rezultat je izuzetne pomorske aktivnosti

² I. Sindik, Koronelijska karta Boke Kotorske, *Glasnik Geografskog društva*, sv.13. Beograd, 1927.

³ P. Šerović, O jednom starom opisu puta od Venecije do Carigrada s osobitim obzirom na Crnogorsko primorje, *Godišnjak PMK* 11, Kotor, 1963.

⁴ Milošević, Miloš, Pokušaj mletačkog osvajanja Ulcinja 1718, *Godišnjak PMK* 20, Kotor, 1972.

⁵ Đ. Radivović, *Boka kotorska na starim geografskim kartama i planovima - Srbija i susedne zemlje na starim geografskim kartama*, Beograd, 1991; Vedute Herceg-Novog do kraja XVII v, Zbornik *Boka* 21-22. Herceg-Novog, 1999.

⁶ I. Lalošević, Venecijanska zbirka karata i veduta Kotora od 17.do 19.v, *Godišnjak PMK* 47-49, Kotor, 1999-2000.

⁷ M. Pavić, Prilog poznavanju kartografskog prikazivanja crnogorske obale, *Arhivski zapisi* 1-2, Cetinje, 2008.

⁸ “Zbirka geografskih karata Boke kotorske (XVI-XIX vijeka)”, 1993, i “Izgledi gradova crnogorskog primorja” 1995.

⁹ Izložba u Spomen-domu „Stefan Mitrov Ljubiša“, Budva, 2004.

Naslov Coronelli Izolar Citta

Boke Kotorske toga vremena i potrebe ovdašnjih pomoraca za tom vrstom navigacionih pomagala.

Zahvaljujući porodičnoj ostavštini Viskovića¹⁰, skromni fond originalne stare kartografije koji se čuva u Crnoj Gori obogaćuju tri vrijedna kartografska primjerka iz XVII i XVIII v. mletačke provenijencije. Kartografija je pod okriljem moćne Republike sv. Marka upravo u ovom vremenu doživjela vrhunac. Izdanja koja nastaju u Veneciji u velikoj mjeri se bave jadranskim prostorom, pa su ona relevantna i za upoznavanje geografskih, topografskih, hidrografskih, orografskih osobnosti gradova na crnogorskom primorju. Najvjerodostojniji kartografski prikazi područja istočne jadranske obale vezani su za ime Vincenzo Maria Coronelli (Ravena, 1650 – Venecija, 1718), najpoznatije ime venecijanske kartografije. Coronelli je čuven po izradi i usavršavanju starih karata, posebno istorijsko-topografskih karata, oko četrina stotine, sa obiljem novih podataka, od kojih su većina prerađene, unapređene i dopunjene karte starijih autora, sa novim premjerima, toponimima i istorijskim podacima.¹¹ U Veneciji je Coronelli uspio da kartografsku produkciju unaprijedi u poznatu akademiju - *Accademia cosmographica degli*

¹⁰ Muzej grada Perasta baštini pokretnu ostavštinu čuvene plemićke porodice Visković, koju sačinjava biblioteka, porodični arhiv, zbirka slika, kolekcije oružja i mobilijara.

¹¹ Pod njegovim imenom postoji ogromna istorijska i geografska bibliografija, a najpopularnije njegovo djelo je ogroman *globus*, prečnika 15 m, izrađen za francuskog kralja Luja XIV, dok je bio u njegovoj službi, prije povratka u Veneciju.

Argonauti, sa ciljem da unaprijedi kosmografiju i geografiju, a sam je imao prestižni status zvaničnog kartografa Mletačke republike.¹²

U ostavštini porodice Visković čuva se *ATLANTE VENETO*, Coronellijevo najpoznatije djelo, koje je ujedno kapitalno izdanje venecijanske kartografije XVII v. Puni naslov je : *Atlante Veneto nel quale si contiene la descrizione geografica, sacra, profana ,e politica degli imperi, regni, provincie, e stati dell'universo; loro divisione e confini; coll'aggiunta di tutti li paesi nuovamente scoperti, accresciuto di molte tavole geografiche non piu pubblicate. Opera e studio del padre maestro Coronelli min.convent. cosmografo della serenissima Republica e professore di geografia nell'universita di Venezia. Ad usso dell'Academia degli Argonauti. Tomo I. In Venetia MDCXL appresso Domenico Padovani alla libreria della Geografia.*

Ovo opsežno kartografsko izdanje je geografski, istorijski, politički, svjetovni i crkveni atlas u kome su na 125 listova sabrana sva poznata geografska i kozmografska saznanja toga vremena. Ono pokazuje svu veličinu kartografije Venecije, i pravi je reprezent ideja i nastojanja *Academije degli Argonauti*, koja je djelovala pod motom *plus e ultra*. Značaj sačuvanog primjerka u Perastu uvećava i činjenica da je ovaj *ATLANTE VENETO* štampan 1690. kao prvo izdanje djela, koje ima još dva kasnija izdanja.

U cjelini, ovo djelo odslikava snagu venecijanske kartografije XVII I XVIII v. po egzaktosti u projekciji geografskog i istorijskog prostora Evrope i drugih kontinenata. Uvrštavanjem pojedinih karata u ovako reprezentativno izdanje, podvlači se značaj oblasti koje su na njima prikazane. Za nas je ovaj atlas posebno interesantan jer su njime obuhvaćene i tri Coronellijeve karte, na kojima su detaljni prikazi Crnogorskog primorja. Karte se mogu svrstati u topografsko-istorijske prikaze, a nastale su u toku Morejskog rata (1683-1699), odnosno najvažnijih akcija Mletačke republike, koje su rezultirale povratkom turskih teritorija Boke pod okrilje Venecije. Ove kartografske projekcije prostora odlikuje tačnost u prikazu obale, brojnost podataka o oblastima, naseljima, demografiji, privredi, vegetaciji i obavještenja istorijskog sadržaja

Na str. 11. atlasa *Atlante Veneto* je karta sa naslovom: *GOLFO DI VENEZIA DESCRITO DAL V. M. CORONELLI COSMOGRAFO DELLA SERENISSIMA REPUBBLICA AD USO DALL'ACADEMIA COSMOGRAFICA DEGLI ARGONAUTI*, Venezia, 1688. Ono što ovu kartu Jadranskog mora sa prikazom istočne i zapadne obale čini posebno interesantnom je datak, u lijevom donjem uglu, gdje se u bogatom baroknom kartušu sa mini-

¹² O životu, porijeklu, djelovanju i radovima najpoznatijeg kartografa Venecije, najobuhvatnije je pisao: Armao Ermanno, *VINCENZO CORONELLI senni sull'uomo e laq sua vita catalogo ragionato delle sue opere lettere-fonti bibliografiche-indici*, „Bibliopolis“ Libreria editrice-Firenze, 1944.

Plan utvrđenja ostrva Stradioti - Coronellijev izolar

jaturnom vedutom Venecije, nalaze medaljoni, ukrašeni floralnim ornamentom, sa planovima utvrđenja dvadeset dva grada (zapadne 9 a istočne 13 gradova) jadranske obale. Među njima su i tlocrti fortifikacija Herceg-Novog (*C. Nuovo*), Kotora (*Cattaro*), Budve (*Budua*), Bara (*Antivari*) i Ulcinja (*Dolcigno*).

Karta (na str.15) *RISTRETTO DELLA DALMAZIA ... NE SOI CONTADI, QIA PRESENTATA ALLA SERENISSIMA REPUBBLICA DI VENEZIA et.c. DAL P. MAESTRO CORONELLI M:C: COSMOGRAFO PUBLICQUE* (Pregled Dalmacije, podijeljene po područjima) donosi obalno područje od srednje Dalmacije (od Rogoznice do ušća Neretve), Dubrovačku republiku i područje Crnogorskog primorja.

Karta iz atlasa *ATLANTE VENETO* (na str.16) *CORSO DELLA FIUMI DREM E BOIANA NELLA DALMATIA* (Tok rijeka Drima i Bojane u Dalmaciji) iz 1688. je jedna od regionalnih karata, koje su izašle iz Koronelijske radionice¹³. Karta je urađena u vrijeme Morejskog rata (1683-1669) i pokazuje južni dio mletačke Dalmacije i tursko zaleđe sa djelovima Crne Gore i Albanije, odnosno današnju crnogorsku obalu i dobar dio unutrašnjosti.

Sve tri karte su najbolji kartografski prikazi crnogorskog primorja, sa obiljem podataka, pomorskih (opisa obala, zaliva i prirodnih luka), hidrografskih (rijeka Bojana, Skadarsko jezero sa podacima o mogućnosti plovidbe i ribolovu), orografskih (opis reljefa, planina, brda), o vegetaciji. Karte donose istorijske podatke, iscrpnu toponimiju, informacije o utvrđenjima i sakralnim objektima, o broju kuća, stanovnicima i njihovoj vjerskoj pripad-

¹³ Poznate regionalne Coronellijske karte koje prikazuju djelove istočne jadranske obale su karta Boke Kotorske, karta Dubrovačke republike i karta Zadarskog područja.

nosti, na mletačkoj teritoriji, kao i djelovima Crne Gore i Albanije pod turskom vlašću.

U cjelini se ovo izdanje, uključujući i opisane karte, svakako može uzeti i kao primjer crtačkog graverskog umijeća autora kartografa, ne samo u prenošenju vizije geografskog prostora, a posebno u pratećoj prebogatoj, maštovitoj dekoraciji.

Ovo Coronellijevo kartografsko djelo, uključujući i opisane karte, odražava stilske karakteristike umjetnosti raskošnog baroka XVII i XVIII v. i u potpunosti potvrđuje shvatanje da kartografija posjeduje estetske i likovne vrijednosti, a da karte mogu postići upečatljivost i autonomnost likovnog djela.

Drugo Coronellijevo djelo iz ostavštine Visković je izdanje izolara sa naslovom *CITTA, FORTEZZE, ED ALTRI LUOGI PRINCIPALI DELL'ALBANIA, EPIRO E LIVADIA PARTICOLARE POSEDUTI DA VENETI, descritti e delineati dal P(adre) VICENZO MARIA CORONELLI*. To je IV dio iz serije od pet kartografskih izdanja, objavljene pod zajedničkim naslovom *Repubblica Venezia*, kojima je prikazana teritorija Mletačke republike, ali i onih teritorija koje su poslije Morejskog rata ostale u osmanlijskom posjedu. (*Parte I: Republicca di Venezia in Terraferma; II: P. III: Dalmazia, P. IV: Albania, P. V Morea*). Sva izdanja su iz 1708.

Primjerak ovog izolara koji je nabavio Anton Visković¹⁴ nije u potpunosti sačuvan, nedostaju neki listovi. Prema sadržaju saznajemo da ovo izdanje ima 81 kartografski prikaz, od kojih su dvije karte (Boke Kotorske i toka rijeke Drima i Bojane), ostalo su veduta grada Perasta, Peraštanina, čuvara mletačke zastave i planovi gradskih utvrđenja. Peraški primjerak ovog Coronellijevog djela nažalost nije kompletan, u njemu je sačuvano 69 prikaza.

Izolar je podijeljen u tri cjeline: *ALBANIJA*,¹⁵ *LIVADIJA* i *EPIR*,¹⁶ čiji su naslovi ispisani na posebnim listovima, u kartušnim okvirima. Kao što je uobičajeno, u ovim kartografskim izdanjima postoji i tekstualni dio sa opisom prikazanog obalnog područja. Pored kraćeg teksta o mletačkoj Albaniji, opširniji tekstualni dio govori o gradovima Kotoru i Perastu, a pominje se još Herceg-Novi, Budva, Barska nadbiskupija, Ulcinj, Lješ i Drač. Na ovom izolaru nema godine izdanja, ali je vjerovatno štampan poslije 1688. u vrijeme Morejskog rata (1684-1699). Sadrži nekoliko prikaza Herceg-Novog i njegovog fortifikacionog sistema, zbog važnosti ovog grada za Veneciju i nje-

¹⁴ Na koricama je ispisano ime *Anton Visković*.

¹⁵ Naziv *Albania* se odnosi na teritoriju južne Dalmacije, Boke Kotorske i obale Albanije, koja je u vrijeme vladavine Venecije bila organizovana kao zasebna upravna jedinica *Albania Veneta*, sa sjedištem u Kotoru.

¹⁶ Djelovi Grčke

Simboli Kosmografske akademije, Coronelli-Atlante Veneto

govog oslobođenja od Turaka, 1687. Data je jedna pojednostavljena karta Boke, sa upisima Herceg-Novog i drugih mjesta (*Canale di Cattaro con Castelnuovo ed altri luoghi*), na kojoj su označena mjesta koja su posebno data, na pojedinačnim listovima kao vedute ili plan utvrđenja Kotor, Risna, Perasta i ostrva Stradioti. Karta obuhvata i hidrografiju pa su ucrtani tokovi rijeka i potoka. Postoji nekoliko prikaza Budve (*Budua*) i jedna Paštrovića (*Pastovicchi*), Bara (*Antivari Citta*).

Svakako da je zbog praktične namjene izolara, izostala reprezentativnost prethodno opisane Coronellijeve *atlante*. Ovdje se radi o izdanju manjih dimenzija, čija je prevashodna uloga da pruži obavještenja potrebna pomorcima, a posebno vojničkim snagama pod okriljem krilatog lava u vrijeme ratnih sukoba.

Ermanno Armao, Coronellijev biograf i istraživač zaslužan za katalogiziranje više stotina njegovih radova, navodi da je ovo djelo dosta rijetko, jer se nalazi u malo biblioteka, a posebno je interesantno zbog izvornosti (vjerodostojnosti) nekih prikaza *L'opera e assai rara, la si trova solo in poche biblioteche e offre speciale interesse per l'originalita di alcune tavole*.¹⁷

Zahvaljujući porodici Visković, fond starije kartografije u Crnoj Gori je obogaćen i rijetkim primjerkom karte Boke Kotorske iz 1716. poznatim kao Zambelina karta Boke Kotorske, jer se u naslovu nalazi ime peraškog opata Antonija Zambela.¹⁸ Naslov karte, ispisan u lijevom gornjem uglu,

¹⁷ Armao Ermmano, isto, str.162.

¹⁸ O Antoniu Zambeli (rođenom u Perastu,1674) pisao je Butorac, Pavao, *Kulturna povijest Perasta*, Biblioteka Gospe od Škrpjela 12. Perast,1999. Između ostalog Zambelu pominje kao opata crkve sv. Jurja 1702-1714, kad odlazi u Veneciju, gdje započinje njegovao dugo-

glasi: *DISSEGNO DELLE BOCCHE DI CATTARO Descritto da Antonio Zambella, Abate di PERASTO, con sue giuste misure, e destinanze delli siti, e nomi particolari in essecontenuti, Soggete al Sereniss. Dominio di Venezia...* (Crtež Boke Kotorske opisan od don Antonia Zambele, opata iz Perasta, sa tačnim mjerama i rastojanjima između mjesta podložnim presvijetloj upravi Venecije...) Karta, u naslovu, ima dedikaciju Giovanni Francescu Morosiniju, venecijanskom duždu i glavnokomandujućem mletačke flote u Morejskom ratu (1665-1699) dataciju: *15. Dicembre 1716. in Venezia.*¹⁹

Uobičajena praksa da se za izradu karata koriste raniji primjerci, primijenjena je i na ovoj karti. Ona je rađena po uzoru na poznatu Coronellijevu topografsku kartu Boke Kotorske, (koja ima dva izdanja iz 1685. i 1688), što se uočava već na prvi pogled - ona ponavlja isti oblik zaliva i prati tačno upisivanje lokaliteta. Ono što ovu topografsku kartu čini posebnom je naglašena istorijska komponenta, jer je na njoj ucrtana granična linija područja Boke Kotorske koje je pripadalo Perastu. *Giurisdizione di Perasto*, kojim su obuhvaćeni grad Perast i sela: Kostanjica, Đurići i *Terre di Perasto*: posjedi koje Peraštani dobijaju poslije oslobođanja Risna 1684 (Strp i Lipci) i Herceg Novog, 1687 (Kumbor, Đenovići, Baošić, Bijela i Jošica). Na karti su samo nazivom označena područja Kotora (*Teritorio di Cattaro*), Hrceg-Novog (*Teritorio di Castel Nuovo*), dijela Dubrovačke republike (*Teritorio di Ragusa*) i oblasti pod turskom vlašću (*Turcia*). Prema tome, ova karta se može svrstati u specijalne, rađene po narudžbi, u ovom slučaju Perasta, na što ukazuje i ime opata Antona Zambele, koji se pobrinuo oko štampanja u Veneciji, ali je i sam doprinio njenom sadržaju dajući tačne podatke za područje Perasta i čitave Boke.

Ovaj kartografski prikaz je u sjenci Coronelijeve regionalne karte Boke Kotorske jer ponavlja njen obrazac, a ne posjeduje njene dimenzije i estetiku. Vrijednost Zambeline karte Boke je najviše izražena u istorijsko-dokumentarnoj komponenti i činjenici da je njen nastanak izraz potrebe pomorskog Perasta da se kartografski zabilježe njegove granice.

Kartografska građa iz ostavštine plemićke porodice Visković pokazuje da su u pitanju kartografska izdanja relevantna za geografsko i istorijsko poznavanje crnogorskog obalnog prostora, dijelom i unutrašnjosti, kao i

godišnje djelovanje u *Congregazione de Cattecumene*. Za rodni grad je tokom boravka u Veneciji brinuo o izradi glavnog oltara u crkvi Gospa od Škrpjela i skulpture anđela na zvoniku crkve sv. Nikole u Perastu, koje je naručila Peraška opština.

Pisao je religiozne rasprave na latinskom jeziku, pjesme pohvalnice na narodnom jeziku. O književniom radu opata Zambele pisao je M. Pantić, *Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske*, Beograd, 1990. Zambelu pominje F. Viskovich, *Storia di Perasto*, Trst, 1879. da je u Mlecima brinuo o izradi geografskih karata, pretpostavlja da se radi o kartama Antona Grubaša

¹⁹ M. Mihaliček, Zambelina karta Boke Kotorske, *Godišnjak PMK* 54, Kotor 2006, 189-210.

svjedočanstva o izgledu arhitekture gradova na vedutnim prikazima i planovima fortifikacija.

Karte i vedute su urađene u kvalitetnoj bakroreznj tehnici, sa izraženom pažnjom za likovno oblikovanje i karakterističnim stilskim obilježjima vremena u kome su nastale, što doprinosi njihovom umjetničkom identitetu.

*

Kartografska građa, kao svjedočanstvo o prostoru i vremenu, primjenljiva je u raznim naučnim disciplinama, što su nam pokazale i neke od tema sa naučnog skupa: *Jadranski korjeni, neizbrisivi istorijsko-kulturni temelji jedinstva*.

Međutim, za starim primjercima kartografije crnogorskog prostora poseže se često da bi se koristili kao puka prateća ilustracija, sa vrlo često netačnim navodima autorstva i vremena nastanka. Lošom praksom smatramo i nekontrolisanu distribuciju kopija starih karata kao suvenira u čisto komercijalne svrhe.

Kartografija je od izuzetnog nacionalnog značaja, zato je evidentiranje, multidisciplinarna obrada, publikovanje i popularizacija, adekvatno čuvanje i konzervatorsko-restauratorska zaštita kartografskog materijala koji posjedujemo u institucijama, put ka valorizaciji ovog segmenta kulturno-istorijske baštine. To je i osnovni cilj ovog priloga o vrijednim i rijetkim kartografskim izdanjima, koje baštiniamo zahvaljujući porodici Visković iz Perasta.

Marija MIHALIČEK

17TH AND THE 18TH CENTURY VENETIAN CARTOGRAPHY FROM THE LEGACY OF VISKOVIĆ FAMILY

*(contribution to the knowledge of cartographic presentations
of Montenegrin coast)*

Summary

Cartographic material, as a testimony to the space and time, is applicable in various scientific disciplines, which was evident in some of the papers presented during the scientific conference: *Adriatic roots, indelible historical-cultural foundations of unity*.

However, ancient copies of cartography of the Montenegrin area are often resorted to in order to be used as a mere accompanying illustration, with very often in-

accurate notions of the authors and time of origin. Uncontrolled dissemination of the copies of antique maps as souvenirs for purely commercial purposes is also considered a bad practice.

Cartography is of outstanding national significance, therefore recording, multidisciplinary processing, publishing and popularization, adequate preservation and conservation-restoration protection of the material in the possession of the institutions is the way for the evaluation of this segment of cultural and historical heritage. In actual fact, this is a true goal of this paper dealing with valuable and rare cartographic editions we inherited thanks to the Visković family from Perast.